

УДК 336.71.009.12

Передумови забезпечення конкурентоспроможності банків України

Радова Н.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

Статтю присвячено актуальним питанням визначення передумов забезпечення конкурентоспроможності банків України. Проаналізовано та систематизовано чинники, що впливають на конкурентоспроможність банків. Досліджено показники, що характеризують рівень конкуренції на ринку банківських послуг. Окреслено напрями забезпечення конкурентоспроможності банків.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, банки, монополія, банківська система, фінансовий ринок.

Радова Н.В. ПРЕДПОСЫЛКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена актуальным вопросам определения предпосылок обеспечения конкурентоспособности банков Украины. Проанализированы и систематизированы факторы, влияющие на конкурентоспособность банков. Исследованы показатели, характеризующие уровень конкуренции на рынке банковских услуг. Определены направления обеспечения конкурентоспособности банков.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, банки, монополия, банковская система, финансовый рынок.

Radova N.V. BACKGROUND ENSURE THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN BANKS

The article is devoted to current issues determining preconditions ensure the competitiveness of banks in Ukraine. The article analyzed and systematized the factors affecting the competitiveness of banks. Studied the indicators characterizing the level of competition in the banking market. Outlined directions to ensure the competitiveness of banks.

Keywords: competition, competitiveness, banks, monopolies, the banking system, the financial market.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан розвитку банківського бізнесу супроводжується дестабілізуючим впливом світової фінансової кризи, дисбалансами в економіці, структурною перебудовою банківського сектору, зміною архітектурної побудови фінансового ринку та політичною ситуацією в країні.

Поглиблення процесів глобалізації посилює залежність розвитку економік країн від рівня інтеграції у світову економіку, а збереження конкурентних позицій економічного розвитку стає пріоритетним завданням в умовах посилення конкуренції. Ці процеси прямо пропорційно впливають на розвиток банківського сектору, який, відтворюючи всі ці зміни в грошових потоках, забезпечує розвиток економіки фінансовими ресурсами. Оскільки банківська система є одним з основних елементів ринкової інфраструктури, який здійснює визначальний вплив на економічний розвиток будь-якої держави, то саме збереження її конкурентних позицій у нинішніх умовах одночасного посилення глобалізації та фінансової

кризи дасть змогу забезпечити її ефективне функціонування. Отже, виокремлення передумов забезпечення конкурентоспроможності банків є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення конкурентоспроможності банків присвячено значну кількість наукових праць, де досліджуються як проблеми, так і механізми забезпечення конкурентного стану. Серед вітчизняних науковців даним питаннями займаються Н.Ю. Гладинець [1], Є.Г. Глінський [2], Т.Г. Іванова [3], В.В. Коваленко [4], К.В. Куценко [5], Ф.І. Шпіг [6] та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених даній проблематиці, залишається актуальним вирішення питання стратегії поведінки банків в умовах фінансової кризи для утримання їх конкурентних позицій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у виявленні чинників, що впливають на конкурентоспро-

можність вітчизняних банків, та передумов щодо зміцнення їх конкурентних позицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція в банківській сфері – об'єктивне явище еволюції світової фінансово-кредитної системи, зумовлене зростаючими потребами суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Там, де є конкуренція, виникає необхідність у виробленні особливих прийомів і засобів збереження свого місця на ринку або завоювання нових сегментів ринку [7].

Автор статті погоджується з думкою Ю. Заруби про те, що конкуренція «відображає успішність його функціонування в процесі набуття, утримання та розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечувати відповідність власних послуг запитам споживачів та протистояти негативному впливу зовнішнього середовища» [8].

Також заслуговує на увагу визначення конкурентоспроможності, надане Н.Ю. Гладинцем, в якому враховано і макроекономічні аспекти розвитку країни: «Конкурентоспроможність комерційного банку – це спроможність фінансової установи бути успішною в банківському середовищі, спрямовуючи свої конкурентні продукти на ринок банківських послуг задля досягнення високих результатів

у майбутньому, враховуючи соціально-політичне та загальноекономічне становище держави [1, с. 816–817].

На конкурентоспроможність банків впливає значна кількість чинників, які можна розглядати на макро- та мікрорівні функціонування банків (табл. 1).

Активний розвиток ринку фінансових послуг, який останнім часом спостерігається в Україні, зумовив посилення конкуренції між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами. Разом із тим банківська конкуренція набула міжнародних масштабів, оскільки вітчизняні банки поступово здійснюють вихід на міжнародні ринки капіталів, а іноземний капітал має досить активну присутність у банківському секторі України (табл. 2).

За показниками, що наведено в табл. 1, ми бачимо, що загальна кількість діючих банків скоротилася на 98 установ, що стосується банків з іноземним капіталом, то їх кількість за період змінювалася: максимальна кількість була в 2012 р., у 2013 р. – 22 банки, а мінімальна – у 2009 р. та в 2016 р. – 17 банків. Отже, можна зазначити, що присутність банків з іноземним капіталом теж здійснює вагомий вплив на розвиток конкуренції в банківській системі.

Таблиця 1

Характеристика чинників, що впливають на конкурентоспроможність банків України

№ пор.	Група чинників	Характеристика чинників
1.	Структурні дисбаланси економіки України	скорочення реального сектору економіки; прискорення інфляції призвело до зниження доходів населення та споживання в реальному вимірі; зростання частки відтоку коштів з економіки України на оборону; розвиток фінансового сектору супроводжується стрімким зменшенням банків, скороченням депозитної бази та пропозиції кредитів; у 2015 р. знос капіталу перевищив інвестиції; заощадження зосереджені у фінансових установах, уряді та домашніх господарствах; сировинна орієнтація промислового виробництва; підвищена вразливість до макроекономічних шоків; хронічні платіжні дисбаланси; імпортозалежність
2.	Чинники макросередовища функціонування банків	обсяги промислового виробництва; активізація діяльності суб'єктів підприємницької діяльності; життєвий рівень населення України; ступінь розвитку фондового ринку; активізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств України; розгортання інфляційної спіралі; рівень безробіття
3.	Чинники макросередовища функціонування банків	швидкість та строки освоєння банком ділового циклу певного бізнес-напрямку або певного банківського продукту; товарна політика, що включає асортиментну й обсягову політику; цінова політика (розчленування і диференціація цін, врівноважувальне ціноутворення); збутова політика (організація мережі збуту); комунікаційна політика (власне продаж, реклама, робота з громадськістю, стимулювання збуту); розроблення та реалізація клієнтоорієнтованої корпоративної стратегії

Джерело: систематизовано автором на основі [4, с. 150; 9, с. 456]

Важлива характеристика активності конкурентної середина на ринку, яка звертає на себе увагу вчених – це ступінь протидії конкурентів в боротьбі за споживачів та нові ринкові сегменти, або інтенсивність конкуренції. До чинників, які дають змогу кількісно оцінити ступінь інтенсивності конкуренції, необхідно віднести: характер розподілу ринкових часток між конкурентами, темпи росту ринку та його рентабельність [35].

Для оцінки характеру розподілу ринкових часток між конкурентами зазвичай використовують показник ринкової концентрації, який показує ступінь монополізації ринку та є величиною, яка зворотна до інтенсивності конкуренції (табл. 2).

Проведені розрахунки, які представлені в табл. 2, дають змогу зробити такі висновки. Під час аналізу індексу Херфіндала-Хіршмана за визначеними секторами ринку ми бачимо, що протягом усього періоду даний показник був менший 1 000, тобто банківський ринок можна віднести до неконцентрованого. Простеживши динаміку індексу, можна зазначити, що спостерігається поступове зростання згаданого показника за активами та депозитами за період, що аналізується.

Концентрація за депозитами та активами зростає з кожним роком, і це вказує на те, що на банківському ринку присутня монополістична конкуренція, оскільки третя частина послуг на банківському ринку сконцентрована у декількох банках; показник концентрації за капіталом має тенденцію до зменшення, що означає збільшення капіталу банків; зростає роль великих банків, частка ринку яких більше 1%; конкуренція підсилюється за рахунок обмеженого зростання ринку.

Хоча банківський ринок України загалом середньоконцентрований, це ще не означає високу інтенсивність конкуренції, а лише свідчить про значну частку банків-лідерів та велику кількість банків, частка яких занадто мала. На оптимальному ринку банківських послуг має працювати обмежена кількість банків. За таких умов вони можуть успішно підтримувати свою фінансову стабільність, у них більше можливостей для диверсифікації, меншими є витрати на розміщення активів. За час кризи концентрація змістилась у бік державних, іноземних та найбільших банків.

Стійкий вплив асиметрії інформації на ринку банківських послуг спонукає його учасників до прагнення за знаннями й інформо-

Таблиця 2

Динаміка основних показників щодо кількості зареєстрованих банків в Україні за 2009–2017 рр.

Показник	Станом на 01.01.								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Кількість банків за Реєстром	184	182	176	176	176	180	163	117	98
Із них з іноземним капіталом	53	51	55	53	53	49	51	41	39
У т. ч. зі 100% іноземним капіталом	17	18	20	22	22	19	19	17	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34	32,5	43,3	55,6

*2017 – станом на 01.12.2016

Джерело: складено автором на основі [10]

Таблиця 2

Динаміка показників кількісної оцінки ступеня інтенсивності конкуренції за період 2014–2016 рр.

Найменування показника	за депозитами			за активами			за капіталом		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
1.Ємкість ринку, млрд. грн.	414,8	492,4	566,6	942,1	1054,3	1127,2	137,73	155,5	169,3
2.Ринкова частка РБА, %	6,83	5,61	4,91	5,85	4,87	4,23	4,68	4,16	3,75
3.Ринкова концентрація, %	37,44	38,5	38,55	31,92	32,78	34,96	38,05	37,69	35,80
4.Індекс Херфіндала-Хіршмана	508,4	525,8	526,8	407,3	426,46	470,56	500,41	484,3	448,7

Джерело: розраховано автором на основі [11]

ваністю, подолання ризику і невизначеності інвестиційних трансакцій.

Асиметрія інформації тримає фінансовий ринок у тонусі. Чим сильніше цей стан, тим менше впевненість учасників ринку в тому, що інформаційний складник їх мотивацій достатній для ухвалення рішень. Звідси виникає прагнення підібрати необхідні засоби, здатні нівелювати інформаційну асиметрію і забезпечити зниження ризику [12].

У табл. 3 наведено порівняння рейтингів банків за різними джерелами інформації. Як свідчать дані табл. 3, високий рейтинг за депозитами фізичних осіб займає ПАТ «КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укресімбанк», які на сьогодні є банками з державною формою власності.

При цьому найбільший загальний рейтинг має банк ПАТ «Креді Агріколь Банк», тобто банк з іноземним капіталом. Зазначене свідчить про посилення конкуренції між вітчизняними банками та іноземними.

Для досягнення конкурентних позицій вітчизняним банкам необхідно постійно вдосконалювати наявні підходи до управління конкурентоспроможністю своєї діяльності.

У більшості наукових джерел виділяються такі підходи до управління конкурентоспроможністю комерційного банку: системний, процесний та ситуаційний (рис. 1).

Наведені підходи до управління конкурентоспроможністю банку є значним внеском у розвиток теоретико-методичних засад управління банківською діяльністю.

Існує ціла низка причин, які перетворюють конкуренцію в банківському секторі як домінуючий чинник його розвитку.

По-перше, конкурентний відбір. Банки, відібрані внаслідок жорсткої конкуренції – це банки, які ефективніше використовують свій капітал, швидше адаптуються до ринкових нововведень, мають гнучку і стратегічно виважену політику, якісний менеджмент та ефективні інформаційні системи.

По-друге, конкуренція за споживача банківських послуг (отже, за ресурси) призводить до розширення асортименту послуг та витіснення з ринку неякісних продуктів. І, врешті-решт, неминучим наслідком конкуренції на ринку є здешевлення вартості банківських послуг. Щоб успішно існувати в конкурентному середовищі, протидіяти як банкам-кон-

Таблиця 3

Порівняння рейтингів стійкості найбільших банків України за різними джерелами інформації у III кварталі 2016 р. [13]

№	Банк	Загальний рейтинг	Стресостійкість	Лояльність вкладників	Оцінка аналітиків	Місце у рейтингу за депозитами фізичних осіб
1.	Креді Агріколь Банк	4,36	4,40	4,10	4,64	14
2.	Райффайзен Банк Аваль	4,08	4,20	3,60	4,56	4
3.	Ощадбанк	4,04	3,60	4,40	4,47	2
4.	Кредобанк	4,03	3,80	4,20	4,29	19
5.	ПроКредит Банк	3,96	3,90	4,00	4,02	18
6.	Укрсоцбанк	3,71	2,80	4,80	3,93	5
7.	Укргазбанк	3,71	3,30	3,90	4,38	8
8.	Альфа-Банк	3,71	2,90	4,50	4,02	6
9.	УкрСиббанк	3,69	3,40	3,60	4,47	10
10.	Мегабанк	3,53	2,90	4,30	3,58	21
11.	ОТП Банк	3,46	3,20	3,70	3,49	11
12.	Правекс-банк	3,43	3,40	3,20	3,84	27
13.	Укресімбанк	3,37	2,90	3,50	4,20	3
14.	Банк Південний	3,31	3,00	4,40	2,16	12
15.	ВТБ Банк	3,31	2,70	4,60	2,42	16
16.	Універсал Банк	3,27	3,50	3,30	2,78	23
17.	Таскомбанк	3,25	2,60	4,20	3,04	26
18.	Марфін Банк	3,25	3,30	3,40	2,78	29
19.	ПУМБ	3,22	2,80	4,00	2,87	7
20.	ПриватБанк	3,22	2,90	4,30	2,16	1

курентам, так і конкуруючим небанківським фінансово-кредитним установам, залучати до користування своїми банківськими послугами клієнтів і бути при цьому не лише прибутковою, але й надійною та стійкою фінансовою установою, кожен банк повинен забезпечити собі конкурентоспроможність [15, с. 270–273].

Для визначення управлінських дій щодо забезпечення конкурентоспроможності банків, на нашу думку, доцільно використовувати методику, запропоновану О.В. Крухмаль [16]. Основою запропонованої методики є розрахунок синтетичного показника надійності банку на основі аналізу його діяльності за п'ятьма напрямками: якістю активів, ліквідністю, узгодженістю активів-пасивів, достатністю капіталу та рентабельністю. Розрахунок супроводжується нормуванням (переведенням показників на бали).

Результати трикритеріального аналізу поточного стану банків наносяться на

площину з віссю абсцис, яка відповідає показнику надійності, і віссю ординат, яка відповідає показнику прибутковості. На координатну площину наносяться вертикальна та горизонтальна лінії, що відповідають середнім показникам за вибіркою; як наслідок, координатний простір розпадається на чотири сегменти: «Зірковий», «Прибутковий», «Надійний», «Депресивний» (рис. 2).

Кожен із банків може потрапити до одного з чотирьох сегментів, а саме:

- «Зірковий» (дохідність і надійність вище середніх);
- «Прибутковий» (високорентабельне використання відносно великих обсягів залучених коштів);
- «Надійний» (висока достатність капіталу за невисокої дохідності використання ресурсів);

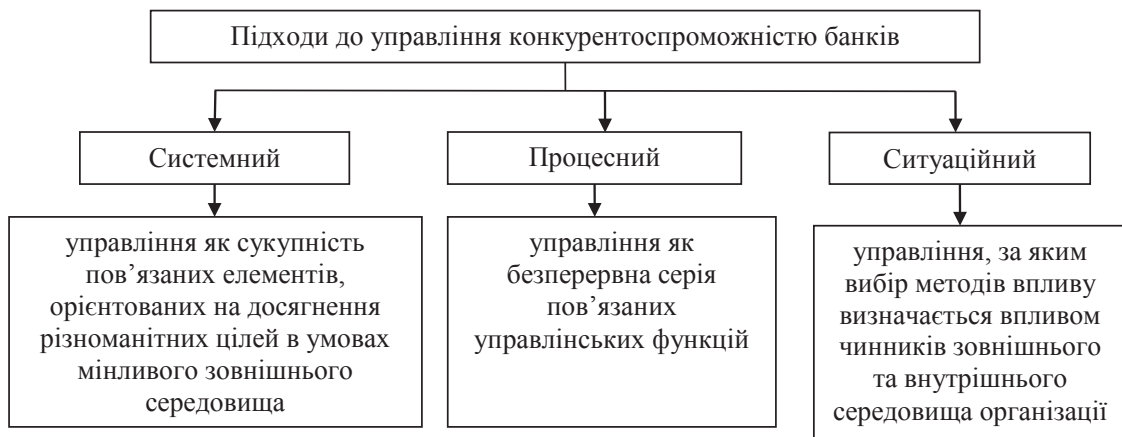

Рис. 1. Підходи до управління конкурентоспроможністю банків

Джерело: систематизовано автором за [8, с. 59; 14, с. 281]

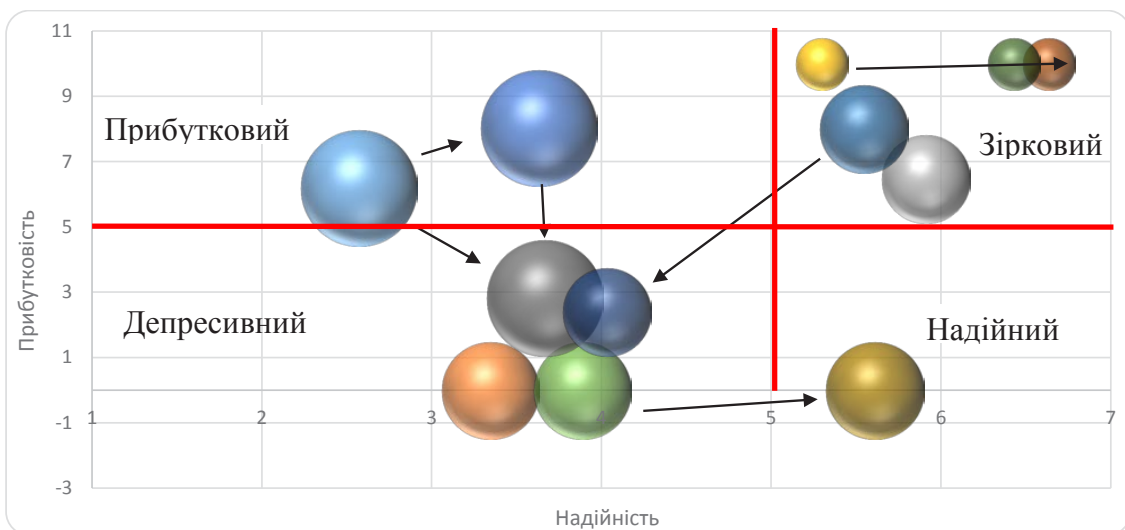

Рис. 2. Комплексна оцінка конкурентоспроможності банків

Джерело: розроблено автором на основі [16]

– «Депресивний» (дохідність і надійність нижче середніх, невисока прибутковість використання значних обсягів залучених коштів).

У результаті розподілу для кожної групи банків ми можемо запропонувати такі заходи:

– для сегменту «Зірковий» – утримання своїх позицій на досягнутому рівні, дотримання економічних показників у нормі, дотримання нормативів НБУ;

– для сегменту «Прибутковий» – банки даного сегменту орієнтуються на отримання прибутку, для них важливим буде повний аналіз наявних ризиків, управління активами та пасивами з урахуванням наявних ризиків, економічно обґрунтовані дії керівництва;

– для сегменту «Надійний», на нашу думку, необхідно порадити впровадити комплекс дій щодо забезпечення більшої прибутковості та залученню коштів;

– для сегменту «Депресивний» ефективним виходом із ситуації стане розроблення плану оздоровлення, який включатиме в себе заходи щодо збільшення капіталу банку, зміни політики управління активами та пасивами банку, а також більш швидкого реагування на макроекономічні чинники.

Висновки з цього дослідження. Отже, для забезпечення конкурентоспроможності банків України необхідно виконати такі завдання.

1. Розроблення, прийняття та систематизація конкурентного права на фінансовому ринку. Зважена державна конкурентна політика повинна спиратися на стійке законодавство. На жаль, на сучасному етапі відсутня чітка нормативна база, яка не дає змоги оперативно реагувати на динамічні зміни ринку та затрудняє регулювання конкурентних відносин у банківському секторі.

2. Розвиток інституціональних фінансових структур, форм та методів залучення та розміщення фінансових ресурсів. Формування умов для розвитку різноманітності фінансових інституцій, які пропонують клієнтам широкий спектр послуг та альтернативних можливостей управління капіталом.

3. Інформаційне забезпечення учасників ринку, клієнтів та наглядових органів. Однією із вагомих завдань держави у сфері розвитку банківського сектору є підвищення рівня інформаційної прозорості ринку. Реалізація принципу інформаційної прозорості може бути досягнута за рахунок інформування усіх зацікавлених осіб про діяльність учасників фінансового ринку та про його результатів.

4. Сприяння діяльності саморегулюючих ринкових структур із питань підтримки та вдосконалення форм чесної конкуренції на ринку. Саморегулюючі організації є внутрішнім інструментом ринку та доповнюють систему державного регулювання.

5. Антимонопольний контроль, перетин антиконкурентних угод та дій монополітичних структур. Особливу увагу слід приділити обмеженню тенденцій монополізації ринку, попередженню виникнення монополій, антиконкурентних дій учасників ринку банківських послуг, які призводять до необґрунтованої концентрації ресурсів.

6. Пропаганда засад конкурентного права, розвиток освітніх програм, підвищення фінансової грамотності населення. Підвищення фінансової культури населення створює умови для розвитку конкуренції між учасниками фінансового ринку та ефективного, мобільного перерозподілу вільних фінансових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гладинець Н.Ю. Конкурентоспроможність комерційного банку: теоретичні аспекти та підходи до визначення / Н.Ю. Гладинець, В.В. Петрина // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 814–818.
2. Глінський Є.Г. Критерії конкурентних позицій банків у контексті забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів / Є.Г. Глінський // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6(108). – С. 209–214.
3. Іванова Т.Г. Оцінка конкурентної позиції банків України / Т.Г. Іванова // Вісник. – 2014. – № 1. – С. 43–46.
4. Коваленко В.В. Забезпечення конкурентоспроможності банків України в умовах циклічного розвитку економіки України / В.В. Коваленко, Ю.М. Бєлова // Науковий вісник ХДУ. – 2016. – Вип. 20. – Ч. 2 – С. 149–152.
5. Куценко К.В. Вплив рівня репутаційного капіталу на конкурентоспроможність банків / К.В. Куценко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – 17. – С. 69–71.
6. Шпіг Ф.І. Конкурентоспроможність банку: фактори та критерії оцінки / Ф.І. Шпіг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ. – 2006. – Т. 16. – С. 57–63.
7. Дубовик О.В. Маркетинг у банку: [навч. посіб.] / О.В. Дубовик, С.М. Бойко, М.А. Вознюк; 2-е вид. – К.: Алерта, 2007. – 275 с.

8. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку / Ю.О. Заруба // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 22–23.
9. Коваленко В.В. Грошово-кредитна політика та її вплив на подолання структурних дисбалансів економіки України / В.В. Коваленко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 12. – С. 445–449.
10. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
11. Показники фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
12. Стефанишина А. Характеристика та аналіз методик оцінювання стійкості банків України та зарубіжжя / А. Стефанишина // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 11. – С. 62–66.
13. Рейтинг стійкості банків за III квартал 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/banks/rating/>.
14. Сало І.В. Система управління конкурентоспроможністю банку / І.В. Сало, О.В. Мірошніченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 279–285.
15. Гороховатський В.О. Розроблення програмного середовища для оперативного розрахунку фінансово-кредитних показників / В.О. Гороховатський, А.М. Кобилін, Р.В. Семенцов // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1(16). – С. 270–273.
16. Крухмаль О.В. Конкурентоспроможність банку та банківського продукту: фактори впливу та оцінка / О.В. Крухмаль, О.А. Барановська // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua>.